

Sultan II. Abdülhamid Han'ın fizik ve ruh dünyasına dair

Bir Portre Denemesi

Ozan Bodur*

“Abdülhamid'i anlamak her şeyi anlamaktır!”

Necip Fazıl Kısakürek

7 Eylül 1876 Perşembe günü icra edilen kılıç kuşanma merasimiyle¹ Osmanlı hanedanlık tahtına oturan Abdülhamid-i Sâni çağını aşan eserleri, ortaya koyduğu nitelikli projeleri, diplomasi dünyasında sergilediği politikalarıyla yaklaşık bir asır sonra bile ilim mahfillerince konuşulan hatta muammalı meseleleri ile tartışılan liderlerinden biridir. Peki, çağını aşan bir vizyonun mimarı büyük gelişim hareketlerinin mihmandarı olan Sultan II. Abdülhamid Han kimdir? Bir insan olarak özellikle nelerdir hatta nasıl bir fizik ve ruh portresine sahiptir?

Açık söylemek gerekirse o dönem meraklılarından birinin bu soruya net bir cevap vermesi mümkün değildir. Neyse ki biz bugün elimizde bulunan kaynaklar sayesinde onlardan biraz daha şanslı sayılırız.

Bu bağlamda fiziki olarak Sultan Abdülhamid; kısa denebilecek bir boydadır, fakat ayağına daima ökçesi yüksek çizme giydiğinden orta boylu gözüktür. Uzuvarları birbiriyle uyumludur. Sert havalarda denize girebilecek kadar, vücutça zinde ve çeviktir. Hatta tahta çıktığı ilk günlerde atletik bir vücuda sahip olduğu bile söylenebilir.²

Zayıf olmakla birlikte kemikleri kalın olduğundan şeklen pek zayıf görünmez. Omuzlarının genişliği mutedil fakat biraz öne doğru eğiktir. Bu durum ilerleyen yıllarda biraz kambur görünmesine sebep olacaktır. Vücudunun aşağı kısmı, yukarı kısmından daha uzun olması bu görünüşü tetikler. Boynu ne uzun ne de kısadır ancak başı öne doğru, omuzları da arkaya doğru eğik olduğundan, boynu kısa zannedilir. Kolları uzun, elleri büyük ve enli, parmakları ise kalıncadır. Ayakları ellerine nispetle küçüktür başı ise büyükçedir. Yüzü güzel diye tarif edebileceğimiz hatlara sahip olmamasına karşın etkileyicidir.³ Onunla ilk kez karşılaştıktan sonra Almanya'daki eşine yazan Prusyalı Mareşal Colmar Freiherr von der Goltz satır aralarında Sultan'ın “etkili” yüz hatlarını tasvir edecektir.⁴

Zonaro'nun yaptığı Sultan II. Abdülhamid portresinin siyah-beyaz fotoğrafı, Zonaro Aile Arşivi.

* Tarihçi, Milli Saraylar, İhtisas Kütüphanesi Sorumlusu.

Cildi, yüzünde toprak rengi olup, vücudu genel olarak beyazdır. İlerleyen yıllarda o beyaz ellerin üzerinde kısım kısım siyah lekeler oluşacaktır. Alnı geniş, şakakları basık, yanakları çökük, çehresi uzun, kaşları ise belirgindir. Saçları ve sakalı kumraldır. Dudakları ne kalın ne de incedir. Gözleri pek o kadar büyük olmayıp biraz küçük, parlak ve cevval bakışlıdır. Göz bebeklerinin hızlı hareket eder olması onun meraklı bir tavra sahip olduğunu ilk bakışta hissettirir. Gözleri renkçe koyu mavkiye kaçır ama siyahtır. Göz çeperinin etrafının esmer, göz kapaklarının çevresinin kırmızı ve kirpiklerinin uzun olması bakışlarını derin kılar. Öyle ki gelecek yıllarda Filistin'de bir Yahudi yurdu için görüşmeye gelecek olan Siyonist teorisyen Theodor Herzl gözlerinin derinliğinden etkilendiğini söyleyecektir.⁵

Asaletinin İspatı Olan Bir Burun

Yüz hatlarının içinde en dikkat çekici uzvu Osmanlı hanedanını adeta müşterek bir hususiyeti haline gelmiş olan ve bir kartal gagasını anımsatan büyük ve kavisli burnudur. Devr-i iktidarında hiciv şairleri tarafından burun yapısının alay konusu haline getirilmesine içerlenen İbnü'l Emin'in dediği gibi bu burun yapısı eğlenilecek dalga geçilecek bir özellik değil bizzat asaletinin ispatıdır.⁶ Kaldı ki burnunda olduğu gibi yüz hatlarında da atalarına ait izler görülür. Nitekim Gentile Bellini tarafından çizilen yapılan Fatih Sultan Mehmed Han portresinde Sultan II. Abdülhamid Han'ın yüz hatları nümâyandır.⁷ Hatta bir süre saray ressamlığı da yapan İtalyan kökenli Fausto Zonaro'nun sanatçı gözüyle bu durumu müşahade etmesinden dolayı yapmış olduğu dört adet Fatih Sultan Mehmed tablosunda Sultan Abdülhamid Han'ın yüz hatlarını kullanır.⁸

Sultan; dış görünüşünde oldukça temizdir. Şık ama sade giyinmeye dikkat eder. Teşrifattaki zarafete adeta âşıktır.⁹ Temiz ve itinalı giyinmenin hayatta bir intizam ifade ettiğini dile getirir, insanların kıyafetleri konusunda ihmalkâr davranmalarının kendilerinde fikr-i intizam bulunmayışından ileri geldiğine inanır. Nitekim o, hata denilen şeyin gayr-i ihtiyari olabileceğine asla inanmaz. Çünkü Sultan Abdülhamid'e göre; insanda hata olmaz. Hata ya kasten olur yahut dikkatsizlik neticesinde meydana gelir. Ona göre kasten yapılan hatalar cezalandırmayı gerektirici bir kabahattir. Dikkatsizlik neticesinde vuku bulan hataların kabahati ise o dikkatsizliği yapana aittir. Dikkatsizliği mazeret babından saymaz. Bir gördüğü insanı bir daha kolay kolay unutmayan, birisine verdiği emri seneler sonra bile rahatlıkla hatırlayabilen dikkatli bir karakterin böyle düşünmesi de gayet olağandır.¹⁰

Sultan Abdülhamid Han'ın ruh dünyasının en mühim detaylarından biri de münzeviliğidir. Yetiştirdiği şartlar tesiriyle olsa gerek düşünce ve kanaatlerini dışa vurmaz. Muhababını sonuna kadar dinler ve gerçek görüşünü kendine saklar. Bir manada içine kapanık ve yalnızlığı seven bir karakter ortaya koyar. Böyle olmasına rağmen konuştuğu kişiyi dikkatle dinleyip güzel sözlerle mutlaka kalbini kazanmasını bilir.¹¹

Bunun dışında Sultan Abdülhamid Han'ın hayatı boyunca ön plana çıkacak bir huyu da mali konulardaki titizliğidir. Yaşamı boyunca tutumlu bir tavır sergiler. Kişisel olarak borç kullanmayı tasvip etmediği gibi devlet idaresinde de borç hususuna ayrıca önem verir. Devletlerin borç almasını egemenliği sınırlayıcı bir etken olarak görür. İktidarı süresince de borçlanmamaya özen gösterir.¹² Harcamalarda daima tasarrufa riayet edilmesi lazım geldiğinden devletçe yapılacak olan alım ve satımlarda

kanun ve nizamlar dairesinde olmasını emreder.¹³ Kendinden önceki idarelerin borçlanmalarına karşın tüm borçları ödeyip devlete nefes aldirmek için Duyun-u Umumiye idaresi hakkında çalışmalar yapması da bu külfetten kurtulmaya yönelik bir atılım olarak görülmelidir.¹⁴

Sultan'ın kendisiyle müsemma hale gelen en belirgin özelliği ise dindarlığıdır. Kızı Ayşe Osmanoglu Hanımefendi'nin ifade ettiği üzere kendisi "doğru ve tam dini itikada sahip bir Müslüman'dır."¹⁵

Dindar Bir Halife

Beş vakit namazını kılar. Düzenli olarak *Kur'an-ı Kerim*, *Buhari-i Şerif*, *Şifa-i Şerif* ve *Delail-i Hayrat* okur. Gençlik yıllarının başında Şazeli tarikatına intisap eder. Yine bu yıllarda daima namazını camilerde kılmaya çalışır. Ramazanlarda özellikle Süleymaniye Camii'ni tercih eder. Yahya Efendi Tekkesi'nin büyük şeyhi olan Abdullah Efendi vasıtasıyla da Kadiri tarikatına katılır. Sadece namaz değil diğer dini vecibelere de titizlik gösterir. Abdestsiz bulunmamaya özenlidir. Öyle ki sabah kalktığında abdest almaya bile abdestsiz gitmeyeyim diye başucunda bir tuğla bulundurur ve onunla teyemmüm alarak abdest almaya gider. Bu konuda mabeyn başkâtibi Esad Bey'in anlattıkları gerçekten çarpıcıdır: "Bir gece yarısı, çok mühim bir haberin imzası için Sultan'ın kapısını çalar. Fakat kapı açılmaz. Bir müddet bekledikten sonra tekrar çalar, yine açılmaz. Acaba Sultan'a bir emr-i Hakk mı vaki oldu diye endişelenir. Biraz sonra tekrar çaldığında, kapı açılır. Sultan, elinde havlu ile yüzünü kurulamaktadır. Tebesüm ederek, "bu vakitte çok mühim bir iş için geldiğinizi anladım. Daha ilk kapıyı vuruşunuzda uyandım. Abdest aldım. Onun için geciktim. Ben bu kadar zamandır bu milletin hiçbir evrakına abdestsiz imza atmadım. Getir imzalıyayım."¹⁶ der. Kendi yazdığı hatıralarında muhterem babasının dindarlığını tafsilatlı biçimde anlatan Ayşe Osmanoglu Hanımefendi'nin o babın sonuna eklediği not ise kıymet yüklüdür; "Babam sürekli din ve fen derdi. Bu ikisini de itikat etmenin caiz olduğunu söylerdi."¹⁷

Bu minvalde ayrıca kıymet verdiği husus; Müslümanca yaşama biçimidir. Öyle ki mübarek Ramazan-ı şerif ayı yaklaştığında müminlerin İslâmiyet'in hikmet yüklü esaslarına aykırı hareket etmemelerini ister. Münasebetsiz hareketlerden çirkin yerlerde bulunmak gibi Müslüman'a yakışmayacak hallerden uzak durulması hususunda emirler verir. Oruç ve namaz gibi ana kaidelerin yerine getirilmesi için inananların daha hassas olmaları hususunda uyarılar yapar.¹⁸

Elbette yapılan bu dini uyarılar sadece kutsal aylar ve ibadet kaideleriyle sınırlı değildir. Tanzimat'ın estirdiği Batılılaşma rüzgârıyla Müslüman çocukların eğitimi için Avrupa yerlilerinden edinilen dadı âdetine sert şekilde karşı çıkar. Sütanası ismiyle Müslüman hanelerine alınan bu kadınların çocukların ahlakına sirayet edeceğini söyler. Aynı şekilde çocukların Hristiyan mekteplerine gönderilmemesini ister. Bu okullara giden Müslüman kızların ahlakının değişmesine engel olmaya çalışır. Bu tür taklitçi hayat tarzının samimi Hristiyanlar tarafından bile alay konusu yapıldığını açıkça ifade eder. İslâmiyet'in ruhuna aykırı olan ve özgürlük kılıfına giren bu tip davranışları gayrimeşru, sefaletperest ve başıbozukluk olarak niteler. İç güvenlik görevlilerinin bu tip hadiseler karşısında uyanık olup müdahale etmesini emreder.¹⁹ Sadece yurt içinde değil memalik-i Osmaniye'nin dışında da Sultan'ın manevi dünyasına dair mühim

izler bulmak mümkündür. Öyle ki devletin çöküş dönemi diye adlandırılan bir devirde bile sanat ve tiyatro ismi altında Peygamber Efendimize (s.a.v.) hakaret eden oyunları gösterime koymaya cüret eden İngiltere ve Fransa gibi devletlere siyasi notalar verilmesi dönem gazetelerine de yansıyan mühim bir hassasiyettir.²⁰

Müslüman kadınların bazılarının giydiği gerek çarşaf ve feracelerinin örtünmeye uygun bir halde bulunmayıp, çarşafların adi entari şeklinde, feracelerinde kolsuz ve gömleksiz bir şekilde yaşmaklarında ince ve uygunsuz bir şekilde giyilmesini yasaklar.²¹ Heybeliada'da ikamet eden bazı Müslüman kadınların da bu hassasiyete dikkat etmediğini açık saçık şekilde şurada burada hatta gazino ve otel bahçelerinde oturduklarının tespit edilmesi üzerine tedbir alınmasını buyruk verir. Bazı memurların da İslâm şiarına yakışmayan hareketlerden men edilmesini tavsiye eder.²²

Ancak bu inanç esaslı hassasiyetler bir yabancı düşmanlığı ve fundamentaliste bir duruş olarak algılanmamalıdır. Nihayetinde bunlar; Osmanlı toplumu ve kültürünü muhafaza etmek isten bir yöneticinin mücadele metotlarıdır.

Başucunda Bekleyen Akrabaları

Kaldı ki Sultan'ın kızı Ayşe Hanımefendi'ye dediği gibi dinin yanında fenne de inanan Sultan Abdülhamid Han bilimsel manada önde olan Batı medeniyeti ile ilişkileri kesmez, iyi güzel doğru ve gerekli olanın alınması ve uygulanması için ciddi bir reform politikası uygular. Elbette Batı dünyasıyla olan bu ilişkilerinde Sultan Abdülaziz Han'ı tahtından eden gelişmelerin arkasında olduğuna inandığı İngiltere'ye karşı mesafeli bir tutum sergiler. Onun nazarında ne yaparlarsa yapsınlar İngiltere çeşitli desiselerle tahttan padişah indiren bir ülkedir. Tabii bunda şehzadelik döneminde gerçekleşen Avrupa seyahatinde yakın alakalarını görmesinin bir katkısı var mıdır bilemiyoruz ama İngilizlerden ziyade Almanları daha yakın bulur. Nitekim bu duygular da karşılıksız değildir. Bu dönemde yazılan seyahatnamelere baktığımızda Alman seyyahlarında bu yakınlığa dair ifadeler kullandığını görürüz. Mesela; Hans Barth, yazdıkların da özellikle Anadolu insanının sıcakkanlılığına vurgu yapar. Sözde Türk barbarlığı hususunda Avrupada koparılan yaygaraları reddeder. Türklerin yüce gönüllüğünü uzun uzun anlatırken Osmanlı vergi sistemine de olumlu atıflarda bulunur. Wolfgang von Oettingen ise Türkleri sevimli, sadık ve iyiliksever olarak tanıtırken Hugo Grothe'nin benzetmesi ilgi çekicidir: Şark dünyasının Almanları!²³ Ancak Almanlara karşı duyulan bu yakınlık bir Almancılık ve onların politikalarına ram olma olarak anlaşılmamalıdır. Nihayetinde Sultan II. Abdülhamid Han, köklerine son derece bağlı olan bir Osmanlı sultanıdır. Arap, Boşnak ve Arnavutlarla Söğüt-Domaniç yaylalarının Türkmenlerinden oluşan saray muhafızlarının içinde bile en çok sonuncularına son derece itimat eder. Söğütlü - Ertuğrul Alayı olarak isimlendirilen ve gelen misafirlere bile akrabalarını diye tanıttığı bu civanmertlerin pâyansız sadakatlerinden emindir.²⁴ Öyle ki gece yatağına yattığında kapısının önünde bekleyen askerin bu alaydan bir er olması bu itimadın ve muhabbetin göstergesidir.²⁵

Köklerine ve değerlerine karşı çok hassas esasları olan Sultan II. Abdülhamid Han'ın hobi noktasında ise birçok merakı vardır. Helal daireleri keyfe kâfidir minvalinde yaşayan Sultan; sanata, kitaba ve antikaya dair koleksiyonlar edinecek, tiyatro ve çiniye merak salacak, hayvanlara ve bitkilere de özel bir alaka besleyecektir.

Sultan'a Eğilen Küheylan; Ferhan

“Hayvanlar” demişken şehzadeliginden veliahtlığına, sultanlığından sürgün hayatına değin yaşamının her noktasında onun dilsiz dostlarını görmek mümkündür. Bunlardan; sadık köpeği Fox, sarayda duyduklarını kendisine tekrar eden bembeyaz papağanı Sherry ve çatalla yemek yiyen Ağa Efendi isimli şirin Ankara kedisi en öne çıkanlarıdır. Elbette tam bir at âşığı olan Sultan'ın bu özelliğini de belirtmemiz gerekir. Çünkü at sevgisi kendisinde bir tutku hüviyetindedir. Azgın atlara binmek ise onunla sembolleşen bir huyudur. Saf kan ve son derece kıymetli atları arasında en çok sevdiği at beyaz bir küheylan olan Ferhan'dır. Yaralı sahibini dişleriyle savaşı alanından çekecek kadar iyi bir dost, sadık bir yoldaş olan Ferhan'ın namını duyan hünkâr, çeşitli Arap aşiretleriyle temas kurarak bu atın kendisi için satın alınmasını sağlayıp Yıldız'a getirtir. Ferhan; ilerleyen yıllarda Sultan Abdülhamid Han üstüne binecekken yere eğilmesiyle İstanbul'da da meşhur olacaktır. Ayrıca bu evcil hayvanların dışında Habeşistan Kralı II. Menelik'in gönderdiği pars, devekuşu, kaplan, misk kedisi, yılan, avlar kuş, maymun ve zebra gibi hayvanlarla Yıldız'da adeta küçük bir hayvanat bahçesi kurulacaktır.²⁶

Sultan Abdülhamid Han'ın aynı hayvanlar gibi bir diğer tutkusu da bitkilere. Öyle ki saraydaki çiçekleri için saksı imal eden özel çömlekçilerle çalışır. Kendi yakasına takacağı çiçeklerden tutun da sofraya konulacak çiçeklere kadar hepsi bu saksılarda yetiştirilir. Avrupadan güney Asya'ya değin çeşitli çiçek ve gülfidanları getirir, bunlarla saray köşk ve kasırların çevresine bir masal diyarını anımsatan modern bahçeler kurar. Mekteb-i Sultani'nin hemen yanında faaliyet gösteren Nakamura dükkânının sahibi olan Japon iş adamı Torajirô Yamada, Sultan'ın bu manada ilişkide olduğu isimlerden biridir. Bu Türk dostu Japon'un bir asır önce İhlamur Kasrı'nın bahçesine diktiği Ginkgo Biloba ağacı hâlâ bu tarihi mekânın en dikkat çekici objelerindendir.²⁷ Sultan'ın bitkilere ve bitki örtüsüne hassasiyeti de sadece egzotik süs bitkileri ve çiçeklerle sınırlı değildir. Öyle ki saray bahçesindeki bazı ağaçların hastalanması nihayetinde aynı rahatsızlığın İstanbul'un diğer ağaçlarında olup olmadığının araştırılmasını ister. Özellikle çam ormanlarının bu tahribattan kurtarılması için Orman ve Maadin Nazırlığını göreve çağırır. Bu konularda uzman olan Fransa uyruklu Mösyö Henry'nin davet edilmesini emreder.²⁸ Adeta İstanbul'un akciğeri olan Alemdağ ormanlarının tahribattan korunması için orada bir karakol kurdurur. Ormanları tahrip edenlerin cezalandırılması için askeri bir ekip oluşturulmasını salık verir.²⁹ Çatalca civarında bulunan Belgrad köyündeki ağaç katliamının önüne geçilerek sorumlularının bulunmasını ister.³⁰

Bir Sanat Âşığı

Sultan'ın bir diğer hobisi ise atıcılıktır. Kılıç ve silah kullanmaktaki mahareti dönem kaynaklarına da yansır. Kırk elli metre uzağa diktirdiği bir testinin üzerine koydurduğu yumurtaları isabetle vurması buna verilebilecek örneklerden sadece biridir.³¹ Sultan Abdülhamid'in mahir olduğu bir diğer alan ise marangozluk hatta ince ahşap işçiliğidir. Zamanla oymacılık konusunda da ciddi mesafe kaydeder. Bu iş için Yıldız'da hususi bir marangozhane inşa ettirir. Boş zamanlarında ya dairesinin

önündeki bahçede bir gezinti yapar yahut hususi marangozhanesine giderek marangozlukla uğraşır. Zamanla marangozluk sanatında çok ileri bir düzeye ulaşır. Öyle ki onun elinden çıkan ve gerçekten nefis denilecek masalar, yazıhaneler, çekmeceler hâlâ çeşitli köşk, kasır ve sarayların salonlarını süsler.³² Sultan Abdülhamid'in ilgi alanlarından bir diğeri de çini olmuştur. Çiniden yapılmış şeylere fazla merakı olduğundan Yıldız Sarayı dâhilinde Yıldız Çini ve Porselen fabrikası açtıracaktır. Seçkin bir şekilde sanat icra edilen bu fabrikanın ürünlerinden dost hükümdarlara hediyeler de gönderecektir.³³

Yine tiyatro ve musiki de Sultan'ın ilgi alanlarına girer. Özellikle Batı musikisinde bilgisi oldukça fazladır. Çalabildiği birkaç çalgı aleti yanında nota bilgisi de oldukça fazladır. Bunun yanında Yıldız Sarayı'nda verdirdiği konserler dönemin en nitelikli musiki organizasyonlarıdır. Aynı şekilde tiyatro merakı da bilinen özelliklerindedir. Yıldız Sarayı'nda özel bir tiyatro yaptırır. Bu sahnede meşhur oyunları sahneye koydurarak seçkin davetlilerin de katılımı ile bunları zevkle izler. Sultan, ekseri çok çalıştığı ve zihnen yorulduğu günlerde tiyatro sunum ve seyri için hazırlık yapılmasını emreder, tüm organizasyonların yapılabilmesi için sarayda bir de tiyatro heyeti vardır.³⁴ Bu heyet İtalyan tiyatro oyuncularından müteşekkildir. Genelde Batı piyeslerini icra ederler. Bununla birlikte Mızıkâ-i Hümayun içindeki yerli oyuncularda yerli oyunlar oynarlar. Ermeni kökenli bir Osmanlı vatandaşı olan Abdurrezzak Efendi bu oyuncuların içinde en bilinenidir.³⁵ Ayrıca Sultan yerli tiyatro bilincinin oluşması için de çalışmalar yapar. Oyunlarında politik meselelere temas etmemek, İslam ahlakına ve sadakatine yakışmayacak tavırlarda bulunmamak koşuluyla yerli tiyatrocuların da oyunlarını belirlenen yerlerde icra edebilmelerini sağlar.³⁶

Sultan II. Abdülhamid Han'ın bir diğer merakı da fotoğrafçılık sanatı ve fotoğraf albümleridir. İçinde bulunulan şartlar sebebiyle tüm vilayetlerini ziyaret edemeyen Sultan Abdülhamid Han bu sanat sayesinde Devlet-i Aliyye'nin en ücra köşelerinin görüntüsünü İstanbul'a getirtir. Böylece dünya tarihinin o güne kadarki en büyük fotoğraf koleksiyonunu oluşturma işine girer. Sultan'ın önce hobi olarak başlattığı uğraş bir manada taşrayı yönetme işlevine dönüşür. Uzak vilayetlerden her yıl İstanbul'a gönderilen fotoğraflar üzerinden Sultan hükmettiği toprakların gelişimini gözlemleyip, problemlere müdahale etmeye çalışır. Her geçen gün büyüyen albümler Yıldız Sarayı'nda tutulduğu için 'Yıldız' veya 'II. Abdülhamid Albümleri' ismiyle tarihe geçer. Döneminde dünyanın en büyük koleksiyonuna dönüşen arşivin hacmi, 962 albüm ve 35 bin 535 fotoğrafa ulaşır. İlk başta, Ermeni Abdullah Biraderler, Vichen, Hovsep ve Kevork ile Rum Vasilaki Kargopoula gibi devrin ünlü fotoğrafçılarına sipariş ettiği, kimi zaman da ünlü fotoğrafçılardan satın aldığı bu fotoğraflar sayesinde hem Osmanlı'yı hem de dünyayı izlediği anlaşılır. Sultan, bu fotoğraflar üzerinden dünya siyasetini takip edip politikalar geliştirir. Ama fotoğraf ilgisini sadece devlet yöneticiliğiyle kısıtlı tutmaz. İyi bir fizyonomist (insanların yüz çizgilerinden karakterleri ile ilgili ipuçları çıkaran kimse) olan Sultan, fotoğraflara bakarak insanların karakterlerini anlamaya çalışır. Askeri okullara alınacak talebelerden, affedilmesi önerülen mahkûmlara kadar çoğu kararını verirken yazılı raporların yanı sıra çektiği fotoğrafları kullanır. Sultan'ın karakol açılışlarına bile özel fotoğrafçıları gönderdiği ve fotoğrafçıları genelde güvendiği askerlerden seçtiği bilinen bir gerçektir. Sultan II. Abdülhamid ayrıca özenle çektiği fotoğraflar üzerinden, dönemin güçlü

devletlerine yönelik tarihin ilk kamu diplomasisi hamlesini de başlatır. Sultan, fotoğrafın bu kullanım alanını keşfettiğinde o güne kadar yaygın olan ‘fotoğraf, harici gerçekliğin birebir kaydedilmesidir’ yönündeki kanaatinin bir yanığı olduğunu da farkına varır. Fotoğrafın pekâlâ manipüle edilebileceğini gören Padişah, Osmanlıları ve devleti güçlü gösteren yüzlerce fotoğraftan oluşturduğu albümleri dönemin ABD başkanına, İngiliz kraliçesine ve Fransız imparatoruna gönderir. Osmanlı Devleti’nin dimdik ayakta ve hızla kalkınmakta olduğunu gösteren bu fotoğrafların, büyük bir savaşa sürüklenen dünyada Osmanlı’ya yeni dostlar kazandıracağı ve muhtemel düşmanları caydıracağı ümidindedir.³⁷

Bir de Sultan’ın bunca etkinliğin ortasında kitaplara karşı beslediği muhabbet ve okuma alışkanlığı vardır. Herkesin okumasını isteyen Sultan bu hususta zengin bir kütüphaneye sahiptir. Fransız ihtilali gibi Avrupa tarihine dair birçok eseri tercüme ettirerek okur, bu eserlerle alakalı derin mütalaalarda bulunur. Sultan Abdülhamid Han’ın en çok okuduğu, daha doğrusu okutmak suretiyle dinlediği kitaplar ise polisiye romanlar, cinaî hikâyeler ve seyahatnamelerden oluşur.³⁸

“Korkak Denilen Padişah Bu Mıydı?”

Otuz üç yıl boyunca Osmanlı tahtında oturacak olan Sultan’ın haşin ve sert bir mizaca sahip olduğu düşünülmemelidir. Kaldı ki Sultan Abdülhamid ahlaken haşin değildir hele merhametsiz hiç değildir. Fakirlere yardım etmek, hasta ve çaresizlerin imdadına yetişmek hayır ve iyilikte bulunmak müşfik yönünü gösteren özelliklerindendir. İktidarı boyunca fukarayı kollamak adına ekmek fiyatlarının 5 para dahi zamlanmasının her dönemde önüne geçilmesi için mücadele verir.³⁹ Halkın kışlık yakacak ve et ihtiyacıyla bizzat ilgilenir⁴⁰ hatta fiyatların yüksek tutulmasına engeller.⁴¹ Aciz ve muhtaç insanlar için yardım kampanyaları düzenler.⁴² Muhtarlar ve mahalle imamları vasıtasıyla düşkünlerin tespit edilmesini sağlar.⁴³ Bu konuda öylesine hassastır ki aş evlerinde pişirilen çorbaların içinde bulunan pirinç miktarının az olmasına bile müdahale eder. Evkaf- ı Hümayun hazinesinden destek olarak doyurucu miktarda çorba ve aş pişirilmesini sağlar.⁴⁴ Ev sahibi tarafından kirayı ödeyemediği için sokağa atılan Ümmü Gülsüm adlı fukara kadına bizzat sahip çıkarak Darülaceze yerleştirilmesini emreder.⁴⁵ Saray hizmetlilerinden olup ihtiyarladıktan sonra yardıma muhtaç halde yaşayan Gülistan Hanım’a 150 kuruş maaş bağlayarak büyük bir vefa gösterir.⁴⁶ Aynı hassasiyeti dilekçe ile başvuruda bulunan ve hünkârdan yardım isteyen Fitnat, Server ve Saliha isimli kadınlara da gösterir.⁴⁷ Hacca gitmek üzere geldikleri İstanbul’da paraları çalınan ve çaresiz şekilde kalan Doğu Türkistanlı Müslümanlardan Zore Hanım ile kızı Zübeyde’ye hacc farizalarını yerine getirmek üzere ödenek aktarılmasını emreder.⁴⁸ Türkistan’dan hacca giden Müslümanların İstanbul’daki menzili olan Özbekler Tekkesi’nin tahsisatını artırarak dervişan ve hacı adaylarının çekebileceği sıkıntıların önüne geçer.⁴⁹ Kısacası Sultan Abdülhamid Han; tevazu içinde büyüklük gösteren nadir bir hususiyete haizdir. Son tahlilde gayet nazik ve terbiyelidir. Kibar ve şefkatli olmaya her şartta itina eder. Sadece tebaasına değil mabeyincilerine, emrinde çalışanlara, sefirlere, vezirlere gayet doğru, muntazam ve akilâne sözler söyler. Huzuruna çıkanların, kendisiyle görüşenlerin, ondan etkilendiklerine dair ayrıntıları çeşitli hatıra kitaplarında okumak mümkündür.⁵⁰

Onu anlatırken sert bir diktatör, kanlı bir idareci olarak lanse eden Batılı kaynakların bu hususları görmezden gelmesi manidardır. Oysa o en sıkıntılı ruhi anlara maruz kaldığı büyük buhranları yaşadığı zamanlarda bile rakiplerini öldürtüp kurtulmak zulmünü irtikâp etmez. Kanı ve kan dökmeyi kötü görür ve mümkün mer-tebe bu fiili işlemekten uzak durur.⁵¹ Hakikaten o yumuşak, sabırlı ve merhametli biridir. Tahta geçişinden 29 yıl sonra Yıldız'da Cuma selamlığında canına kasteden Ermeni teröristlerin idam cezalarının ömür boyu hapse çevrilmesi bunun ispatıdır.⁵² Söz konusu bomba hadisesinin hemen akabinde sergilediği davranışlar ise cesaret ve soğukkanlılığına verilecek örneklerden sadece biridir.

Bir dakika 42 saniyelik bir süre üzerine kurulan tuzaktan kıl payı kurtulan ve az önce kulakları sağır eden bir patlama yaşayan Sultan Abdülhamid Han'ın arabasına bizzat binerek atları dizginlemesi, hiçbir şey olmamış gibi tebaasını selamlayarak olay mahallinden ayrıldıktan sonra Çit Köşkü'nde olağan görüşmelerine devam etmesi başka nasıl açıklanabilir ki?

Üstelik bu olayı değerlendiren İngiltere büyükelçisinin kızının hatıra defterine yazdığı soru gerçekten düşünmeye değer:

“Korkak denilen padişah bu muydu?”⁵³

Dipnotlar

- 1 Kılıç kuşanma merasimi ayrıntıları için bkz. Hakan Y. Karateke, *Padişahım Çok Yaşa - Osmanlı Devleti'nin Son Yüzyılında Merasimler*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004, s. 46-76.
- 2 *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları (Sultan Abdülhamid)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1990, s. 13-14.
- 3 *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, s. 13.
- 4 Max Korteper, Ottoman Military Reform During the Late Tanzimat (1885-1895) The Purissian General Von Der Goltz and Ottoman Army, *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi-Tebliğler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 178.
- 5 Bu görüşmeler hususunda ayrıntılı bir okuma için bkz. Vahdettin Engin, *Pazarlık*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2010.
- 6 İbnül Emin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1940, s. 1292.
- 7 Abdurrahman Şeref, *Sultan Abdülhamid-i Sani: Suret-i Hal'i*, İstanbul 1918, s. 3.
- 8 *Doğumunun 150. Yılında Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro*, Haz. Ömer Faruk Şerifoğlu, Yapı Kredi Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 130-133.
- 9 *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, s. 14.
- 10 M. Metin Hülagü, *Bir İnsan Olarak Sultan II. Abdülhamid*, *Devr-i Hamid*, c. 3, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2011, s. 227.
- 11 M. Metin Hülagü, *a.g.m.*, s. 229.
- 12 *Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, s. 9-13, M. Metin Hülagü, *a.g.m.*, s. 230.
- 13 BOA-İrade Hususi, 33, 28 N 1899.
- 14 Osmanlı Devleti genel borçları hususunda ayrıntılar için bkz. Faruk Yılmaz, *Osmanlı Borçları Tarihi*, Berikan Yayınevi, İstanbul 2013.
- 15 Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid (Hatıralarım)*, Selçuk Yayınları, İstanbul 1986, s. 24
- 16 Diğer özellikleri ve ayrıntılı bir okuma için bkz. Mehmet Aydın, *Sultan II. Abdülhamid Han'ın Liderlik Sırları*, Okumuş Adam Kitap Yayınları, İstanbul 2001.
- 17 Ayşe Osmanoğlu, *age*, 25.

- 18 BOA-İrade Hususi, 56, 27 Ş 1316.
- 19 BOA-İrade Hususi, 36, 22 Ra 1319.
- 20 Halide Arslan II. Abdülhamid Döneminde Hz.Peygamber'e Yapılan Saygısızlık Karşısında Gösterilen Tepki ve Alınan Tedbirler, c. 2, Kayseri 2011, s. 259-271.
- 21 BOA-İrade Hususi, 97, 24 L 1321 - BOA-İrade Hususi, 111, 25 L 1321.
- 22 BOA-İrade Hususi, 74, 18 R 1322.
- 23 Eberhard Demm, *Zwischen Bewunderung und Realpolitik Deutsche Türkeiberisterung vom Winterkönig Friedrich V. Zu Kaiser Wilhelm, İki Dost Hükümdar Sultan II. Abdülhamid - Kaiser II. Wilhelm*, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2010, s. 39.
- 24 Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, s. 31.
- 25 Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, s. 15.
- 26 Sultan II. Abdülhamid Han'ın hayvan sevgisi hususunda bkz. Osman Doğan-Selma Kılınç, *Uzakları Görebilen Hükümdar: Sultan II. Abdülhamid Han*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2010.
- 27 Tahsin Toğral, "Osmanlı Sarayı'nda Japonlar ve Eserleri", MS, S. 6, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2010, s. 145.
- 28 BOA-İrade Hususi, 98, 30 Za 1321.
- 29 BOA-İrade Hususi, 60, 16 S 1322.
- 30 BOA-İrade Hususi, 15, 6 B 1322.
- 31 M. Metin Hülagü, *agm*, s. 233.
- 32 M. Metin Hülagü, *agm*, s. 235.
- 33 M. Metin Hülagü, *agm*, s. 235, Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası hususunda ayrıca bkz. *Yıldız Çini ve Porselen Fabrikası*, TBMM Milli Saraylar, İstanbul 2015.
- 34 M. Metin Hülagü, *a.g.m.*, s. 235
- 35 Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, s. 15.
- 36 BOA-İrade Hususi, 99, 28, Ca 1324.
- 37 Ömer Aymalı, II. Abdülhamid'in Fotoğraf Arşivinden Osmanlı Coğrafyası, Tarih Dosyası / Dünya Bülteni, <http://www.dunyabulteni.net/haber/274502/iiabdulhamidin-fotograf-arsivinden-osmanli-cografyasi>
- 38 M. Metin Hülagü, *a.g.m.*, s. 235.
- 39 BOA-İrade Hususi, 42-3 Ra 1315.
- 40 BOA-İrade Hususi, 103- 28 Ca 1310 - BOA-İrade Hususi, 8- 1 Ca 1324.
- 41 BOA-İrade Hususi, 4- 3 S 1325- BOA-İrade Hususi, 70, 22 S 1326.
- 42 BOA-İrade Hususi, 13-5 B 1310.
- 43 BOA-İrade Hususi, 31, 10 B 1310.
- 44 BOA-İrade Hususi, 25, 3 Ra 1311.
- 45 BOA-İrade Hususi, 42, 6 R 1313.
- 46 BOA-İrade Hususi, 57, 17 S 1315.
- 47 BOA-İrade Hususi, 60, 22 R 1905.
- 48 BOA-İrade Hususi, 87, 30 Ca 1907.
- 49 BOA-İrade Hususi, 83, 21 R 1316.
- 50 Ayşe Osmanoğlu, *age*, 27.
- 51 Bkz. BOA-İrade Hususi, 45, 11 Ca 1316.
- 52 Yıldız Suikastı ve ayrıntıları için bkz. Prof. Dr. Haluk Selvi, *Sultan'a Suikast - Sultan II. Abdülhamid'e Sunulan Bomba Hadisesi Fezlekesi*, Kültür A.Ş., İstanbul 2013.
- 53 Ayrıntılar için bkz. Dorina L. Neave, *Eski İstanbul'da Gördüklerim*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1978.

GALLIA METAL
MÉTAL COMBAULT
 PENDULES
 & CANDÉLABRES
 Cristaux d'Art
 GRAVÉS
 PORCELAINE FRANÇAISE

REPRÉSENTANT
 DE LA MAISON **CHRISTOFLE & Co**
 MARQUE

GRAND ASSORTIMENT
 DE COUVERTS
 PETITE ET GROSSE
 ORFÈVREURIE
 DÉPOSÉE

BRONZES & OBJETS D'ART
 ÉLECTRICITÉ-GAZ
 APPAREILS
 SALLE À MANGER
 Lustres & Plafonniers
 LAMPES
 & APPLIQUES

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 بِكَ وَاعْلَى بِكَ وَاعْلَى بِكَ
 قَنِسْتُمْ كَوْنِي مَا قَدْ بَنَيْتُمْ وَبَا قَارَا بِاللَّوْنِ نَسِيكَ بِيُوك دُورِ نَوْنِي
 لِمُورِ نَوْنِ نَسِيكَ نَسُوْرَ طَارِقْلِي وَنُوج وَنَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ
 وَلَا مَبْرَ وَاسِيَا نَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ نَسِيكَ

H. DECUGIS

471, GRAND RUE DE PÉRA **CONSTANTINOPLE**

Doit. *La Pinte civile*

Constantinople, le 6 jour

1921

B. ARNAUD, LYON, PARIS, LE CAIRE

1	confiture	4298	corral	colaire	18	18
1				blanc	16	16
2	Cuillères à sucre	Manly				8
6	Gobelets n° 4	taille Gavarny			10	10
6				flaming	10	10
						6080

Handwritten signature and notes over the stamp.